

RECENZII

ANDRONIKA MARTONOVA, *Между миграция и уседланост: Екзотичният друг и новото българско кино. Към културологичните полета на идентичността, различието и дискурса свой/чужд* (Between Migration and Settledness: The Exotic Other and the New Bulgarian Cinema. Towards Cultural Fields of Identity, Difference, and the Discourse Own/Alien), Institute of Art Studies, Sofia, 2021, 229 pages, 17 illustrations.

Andronika Martonova (b. 1974) is a film critic (member of FIPRESCI), researcher and academic in the field of Asian cinema. Docent and head of the “Screen Arts” department of the Institute for Art Studies at the Bulgarian Academy of Sciences.

Her new book is part of the project “Post-Totalitarian Bulgarian Cinema – Models and Identities” which is supported through the “Scientific Research” fund of the Ministry of Education and Science in Bulgaria. It is a monograph devoted to the foreigner, the migrant or the “exotic other” applied with the help of a broad theoretical framework both to fiction and documentary films of the New Bulgarian Cinema.

The study opens with three very apposite mottos: “The language of difference is difficult” (Tzvetan Todorov), “Different selves outline the unified we” (Valentina Ganeva-Raicheva), respectively “Everything that happens in a Bulgarian film is important for everyone else” (Maya Dimitrova).

The discussion begins quite naturally, especially for the Bulgarian readers from Bay Ganyo, the archetype of the Bulgarian, even the first Bulgarian in contact with another culture. Aleko Konstantinov's character is a rose oil merchant who shocks his compatriots and Western citizens alike with his boorishness, but his gumption ultimately gives him success. This prototype of the enterprising Bulgarian appeared in 1895 and thrived in a feuilleton, to become the hero in Vasil Gendov's film in 1922 and later in several other Bulgarian films and series.

Andronika Martonova analyses a series of Bulgarian films, shorts such as *Trials (Izpit)* (2017) by Boya Harizanova, *Dobri* (2016) by Orlin Milchev, as well as long feature films such as *Fear (Strah)* (2020) by Ivaylo Hristov and *The Woman of My Life (Zhenata na moyata zhivot)* (2015) by Antony Donchev. With Orlin Milchev and Ivaylo Hristov films she recognizes “Fassbinder's model” from *Katzelmacher* (1969) and mainly from *Fear Eats Soul (Angst essen Seele auf)* (1974) with the doomed love story of a local woman with an immigrant. *Berlin*

Alexanderplatz (2020) by Afghan-German director Burhan Qurbani is also a film that constitutes a possible model. But the author surprises us with even more surprising comparisons: Ivaylo Hristov's film with its ending where the suitor sets the widow's house on fire reminds of Sam Peckinpah's *Straw Dogs* (1971) and its astonishing violence in rural England.

A very interesting film is *The Woman of My Life*, a mix of drama, mystery, and romance, with its intricate story and dialogues in four languages (Bulgarian, Turkish, German, and Kurdish) and even because it is a co-production between Bulgaria, North Macedonia, Iraq, and Romania. In the 80s, Azad, a Kurd from Iraq, on his way to Europe falls in love with a girl, he manages to find her in Europe, but the desire to avenge his murdered father and suspicion interfere with their love. To me this film reminds somehow of another Bulgarian one from 2003, Krassimir Kroumov's *Under the Same Sky* (*Pod edno nebe*) where is about another encounter on the road and almost impossible love between a boy and a Turkish girl dressed in boy's clothes.

In order to analyze *The Woman of My Life*, Andronika Martonova also refers to statements of director Antony Donchev. In his dialogue with Genoveva Dimitrova in the newspaper *Kultura*, he expresses some very interesting opinions: "For better or for worse, Bulgarian cinema does not have a distinctive feature. The Romanians have captured all the social melodrama, the Serbs, and other countries from the former Yugoslavia – the Balkan hedonism, the Turks - the Balkan sadness and timelessness, for the Greeks everything is related to the eternal theater... And then what is left for us?" (Genoveva Dimitrova, Емоция и история. Разговор с Антоний Дончев [Emotion and History. A Conversation with Antony Donchev], *Kultura*, No. 40 (3097), November, 20, 2015, <https://newspaper.kultura.bg/bg/article/view/24092>).

Andronika Martonova also analyzes a series of local films or co-productions which justifies the present study quite well: *Yellow Dog* (*Zhalto kuche*) (2012, Maria Nikolova), *A Picture with Yuki* (*Snimki s Yuki*) (2019, Lachezar Avramov), *Action* (2019, Radoslav Iliev), *Tai chi* (2014, Radoslav Andonov, Sheng Fei), *Moon Cake* (*Lunen sladkishi*) (2006, Elisaveta Manolova, Zhana Popova). They are quite different, from stories from the life of emigrants from the Far East, possibly together with some Bulgarians, to an action film with Chinese martial arts. All of them reveal a lesser known reality for the Bulgarian audience but the most interesting remains the first. The short film *Yellow Dog* is an ingenious and fantastic love story between a young man from Sofia and a woman from Tokyo, mediated by a washing machine.

Many years ago, people abroad were surprised with *Doomed Souls* (*Osadeni dushi*) (1945) a Bulgarian novel about Spanish civil war and its screening in 1975 by Vulo Radev. Now we can be surprised by the fact that a Bulgarian researcher rigorously approaches the topic of the emigrant's otherness, but we should not be surprised anymore, globalization is in full swing while Andronika Martonova is in full creative activity.

MARIAN ȚUȚUI

PATRICK BRION, *Encyclopédie du Western*, Éditions Télémaque, Paris, 2019, 848 p. + il.

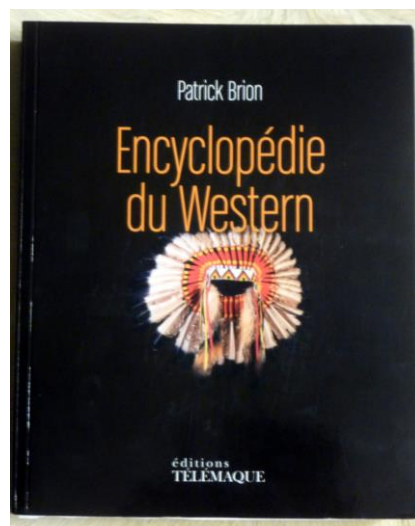
Patrick Brion este, fără putință de tăgadă, un enciclopedist, un descendent direct al lui Diderot și D'Alembert. Dar, unul orientat pe un unic sector, foarte vast: istoria, personalitățile, literatura, arta și cinematografia western. El știe totul în acest domeniu și ... încă ceva, pe deasupra!

I-am văzut și i-am apreciat la maximum prezentările date ca bonus la filmele western de colecție, difuzate pe DVD, de firma franceză Sidonis Calysta: succinte, documentate, informative, expuse elocvent, cu umor fin și bucurie de a împărtăși cât mai mult din bogatul său bagaj de cunoștințe în acest gen. Se vede foarte clar că Brion iubește filmul western! Și-i face și pe ceilalți să-l iubească.

Patrick Brion (n. 1941) – fiul ilustrului istoric de artă Marcel Brion (1895–1984), autor al multor monografii importante între care *Pictura romantică*, *Arta fantastică* și *Arta abstractă* au fost traduse și în românește – s-a specializat în istoria cinematografiei în general și în aceea a filmului american în special. Din 1976 a inițiat și a coordonat emisiunea „Cinéma de minuit” pe canalul France 3. Autor prolific, a semnat un impresionant număr de monografii și enciclopedii, precum *D. W. Griffith*, *John Ford*, *John Huston*, *Richard Brooks*, *Hitchcock*, *Martin Scorsese*, *Billy Wilder*, *Garbo*, *Elizabeth Taylor*, *Marlon Brando*, *Clint Eastwood*, *Tex Avery*, *Le cinéma de la Guerre de 14-18*, *Regards sur le cinéma américain*, *Les films d'amour*, *Les secrets d'Hollywood*, *Encyclopédie du Film noir*, *Encyclopédie du Film policier Français*, *Encyclopédie du Film policier & thriller*, *Encyclopédie de la comédie musicale* etc. Aceste instrumente de lucru sunt esențiale pentru orice studios al filmului, fie el cercetător, fie amator.

Patrick Brion este un mare cunoscător de filme cu subiect în Far & Wild West – un expert în materie. Pe lângă monografiile de regizori sau actori care s-au dedicat genului, în 1992 a publicat lucrarea de referință *Le western: classiques, chefs-d'oeuvre et découvertes* (Éditions de La Martinière) care pregătea calea Enciclopediei.

În *Cuvântul-înainte* al volumului de față, autorul evidențiază faptul că westernul – genul predilect și original al cinematografiei americane – s-a născut, în 1903, sub bagheta regizorului Edwin S. Porter la Studiourile Edison, cu 6 ani înaintea morții lui Geronimo, cu 14 înaintea aceleia a lui Buffalo Bill (care a făcut și el film și a avut propria-i companie cinematografică) și cu 26 a lui Wyatt Earp care, în ultima parte a vieții fusese consultant pentru studiourile din Hollywood (p. 11). Brion este în măsură să ofere chiar o statistică: în 1926, 28% din filmele produse de studiourile americane erau westernuri iar în intervalul 1925–1927 au fost turnate 571 de asemenea pelicule. Cu apariția filmului sonor, interesul pentru western scade, mai ales că în poveștile despre îmblânzirea și cucerirea Vestului dialogul era minimal. Astfel, în intervalul 1929–1931, sunt lansate doar 272 de filme cu subiect în Far West din care, 90 % de categoria B, adică având un buget minimal și actori de duzină, neconsacrați la nivelul marilor filme ale epocii. Este perioada în care prind foarte bine comedii muzicale și, în western, apar acei cowboys cântăreți. Abia din 1939 genul își recapătă vitalitatea și sunt produse filme importante precum capodopera lui John Ford, „Diligența” (în Franța a rulat sub titlul „La Chevauchée fantastique”, preluat sub același

nume și în România, în 1940, când a fost difuzat pe ecranele noastre¹), „Union Pacific” al lui Cecil B. de Mille, „Dark Command” al lui Raoul Walsh, „Semnul lui Zorro” al lui Rouben Mamoulian, „Northwest Passage” al lui King Vidor etc. Autorul își continuă statistica: între 1940 și 1948, peliculele western ating 30% din producția studiourilor americane (p. 14). Aceea a fost perioada de aur a westernului când, pe lângă cei deja menționați, s-au manifestat și alți regizori importanți precum Henry King, George Marshall, George Sherman, Howard Hawks, Henry Hathaway, Joseph Kane, Michael Curtiz, Richard Thorpe, William A. Wellman, Fritz Lang (emigrat din Germania și afirmat, cu succes, pe pământ american). Tot în acest interval se evidențiază mai mulți actori ca foarte potriviți interpreți de personaje din Vest: Errol Flynn, Gary Cooper, Tyrone Power, Robert Taylor, Henry Fonda, John Wayne, James Stewart, James Cagney, Joel McCrea, Randolph Scott, Claudette Colbert, Barbara Stanwyck, Maureen O’Hara. Aceștia se vor consacra rolurilor din pelicule western în restul carierei.

Patrick Brion.

Decada 1950–1960 a fost, poate, cea mai bogată în producții western. Cel puțin, în doar trei ani (1950–1953) au fost turnate 347 pelicule cu asemenea subiect (p. 14). Brion constată că, totuși, în acest interval, westernul începe să-și piardă din romantism: „Din elegiac devine adesea trist și violent”. Noi regizori, precum Anthony Mann, Arthur Penn, Richard Brooks și Fred Zinnemann aduc acest suflu al schimbării. Autorul afirmă că, după 1960, genul devine anacronic, mai ales din cauza afluenței de seriale western difuzate la televiziune care făcea ca publicul american să nu mai frecventeze cu aceeași asiduitate ca în deceniile anterioare sălile de cinematograful. În schimb, apare westernul european, cel german – în special ecranizările romanelor lui Karl May – și cel italianesc, fiecare cu specificul său. Deceniul 1964–1974 a fost foarte bogat în pelicule italiene, de la originalele realizări ale lui Sergio Leone la „laborioasele pantalonadele” ale altor regizori mai puțin inspirați și pricepuți (p. 14).

---

¹ Ioana Ștefan, *Ecran*, în *Universul Literar* nr. 6/3 februarie 1940, p. 7.

La Hollywood, genul a intrat într-un con de umbră. Cu obișnuita plăcere pentru observații statistice, Brion constată că, între 1986 și 1990 westernul a fost aproape absent de pe platourile americane iar între 1970 și 1990 au fost turnate mai puține decât în anul 1950. S-a crezut că „Dansând cu lupii” (1991), în regia și interpretarea lui Kevin Costner, va fi începutul unei noi epoci de glorie pentru western. Dar nu a fost așa. Iar peliculele regizate și jucate de Clint Eastwood au fost din ce în ce mai tragice. Este drept că, unii regizori au apelat la *remakes* și au preluat teme deja abordate pe care le-au tratat diferit: „3.10 spre Yuma”, „True Grit”, „The Lone Ranger”, inclusiv „The Revenant” al lui Alejandro Gonzalez Iñarritu care revine la subiectul din 1971 al lui Richard C. Sarafian, „Un om în sălbăticie”.

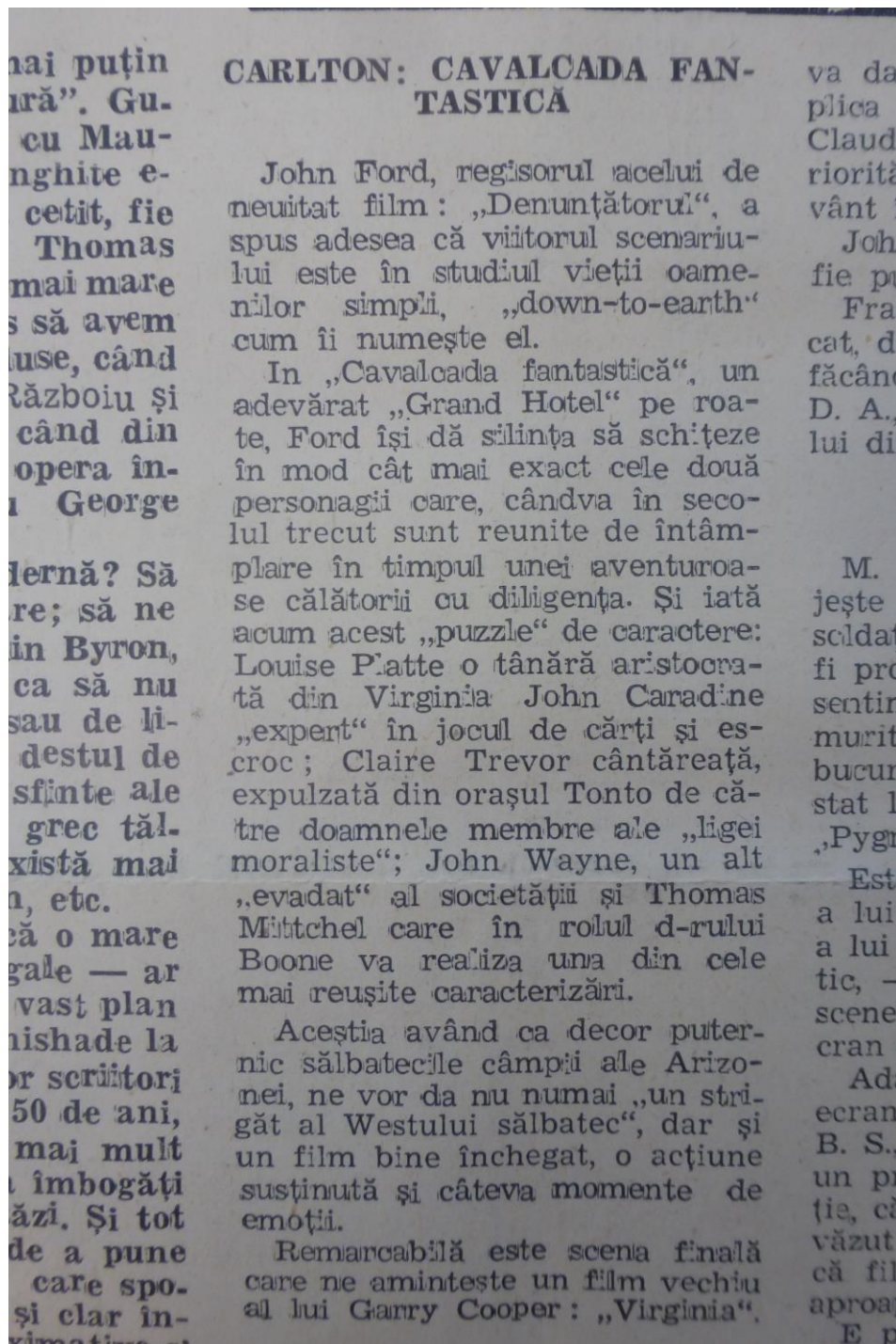
Afișul filmului *Stagecoach*, regia John Ford.

Autorul își încheie Cuvântul-înainte într-o notă de speranță amestecată cu nostalgie: „Atâtea motive de speranță... sau de îndoială, este de preferat să ne amintim de un gen care a fost prestigios” (p. 14).

În aceste prime 4 pagini ale volumului, Brion face o sinteză competentă și elocventă a genului western pentru primul său secol de existență, punând în temă cititorii cu valorosul conținut al enciclopediei sale. Și, pentru a-i introduce pe aceștia în atmosfera potrivită parcurgerii opului său, a inserat sub titlul „Petite chronologie westernniene” două utile pagini cu fapte, date și personaje reale din Vestul american, care vor apărea ca subiecte și eroi ale multor pelicule. Se întâlnesc acolo nume de cercetași, căpetenii indiene, deschizători de piste, militari, vânători de bizoni, pistolari și șerifi: Lewis și Clark, Kit Carson, Davy Crockett, Sitting Bull, Crazy Horse, Vittorio, Cochise, Geronimo, Buffalo Bill, George Armstrong Custer, Wild Bill Hickok, Wyatt Earp, Doc Holliday, Jesse James, Billy the Kid, Pat Garrett, Butch Cassidy, Roy Bean etc. Între ei sunt incluși câțiva dintre pionierii peliculelor western precum William S. Hart, Broncho Billy Anderson și Tom Mix. Foarte atent cu selectarea abundenței ilustrații, acestui fragment îi sunt alăturate trei portrete iconice ale Vestului: Butch Cassidy, Sitting Bull și generalul Custer.

După acest preambul informativ, urmează enciclopedia propriu-zisă sistematizată cronologic, pe decade: 1903–1919, 1920–1929, 1930–1939, 1940–1949, 1950–1959, 1960–1969, 1970–1979 – unde economia volumului este dominată de filmele din intervalul 1950–

1979 – după care producțiile se răresc și intervalele se scurtează în ultimele două decenii ale secolului XX iar în următorul sunt incluși doar primii 14 ani, selecția încheindu-se cu „The Revenant” (2015).

Cronică la filmul *Cavalcada fantastică*, aka *Stagecoach*, *Universul literar*, nr. 6, 3 febr. 1940.

Clint Eastwood în *A Fistful of Dollars*, regia Sergio Leone.

Vocile sunt impecabil concepute conținând toate detaliile necesare pentru informarea cititorului: realizatori (regizor, scenarist, autor al romanului sau nuvelei care au stat la baza subiectului, operator, compozitor, monteur, producător, studioul care l-a realizat și durata); interpreții cu rolurile pe care le dețin; subiectul descris concis; comentarii despre film datorate unor critici sau realizatorilor și actorilor. Totul se încheie cu specificarea locațiilor unde a fost turnată pelicula. La acestea se adaugă ilustrația foarte bogată pentru majoritatea filmelor: afișe, imagini din timpul turnării (*film stills*) sau stop cadre din film. Este de apreciat această fabuloasă iconografie, depistată în arhive – unele foarte greu accesibile – și de la studiouri, unele demult dispărute. Fiecare imagine își are legenda potrivită, cu identificarea actorilor și specificarea filmului. Pentru că data lansării filmului nu este inclusă în voce, la colțul din dreapta jos al fiecărei pagini este specificat anul.

Bibliografia acoperă doar o pagină și jumătate fapt ce ar putea contraria pe cititor prin sărăcia ei. Dar autorul îl previne pe cărcotaș că acest esențial capitol al oricărei lucrări academice a fost în special conceput sumar pentru a cuprinde doar titlurile cele mai importante de lucrări generale și de monografii de cineaști deoarece bibliografia western este uriașă și, ea singură, ar oferi conținut pentru un volum în sine.

Lucrarea se încheie cu două foarte utile indice de filme, mai întâi acela cu titlurile originale ale peliculelor apoi acela sub care au rulat în Franța. De altfel, chiar la voci apare această specificare, pentru mai ușoara identificare a filmelor.

O enciclopedie este o lucrare exhaustivă iar Patrick Brion aspiră spre a oferi o operă completă, definitivă. Doar că, din selecția sa lipsesc anumite titluri, poate nu neapărat esențiale, dar importante pentru țara și studiourile care le-au produs, mai ales acolo unde genul nu era unul curent în preocupările cineaștilor. Nu mă așteptam să găsesc în aceste pagini „Trilogia ardelenilor”, din 1977–1980, în regia lui Dan Pița și Mircea Veroiu – deși, mărturisesc că m-aș fi bucurat tare mult că încercarea românească de a produce westernuri nu a trecut neobservată. Dar parodia muzicală austriacă „Die Abenteuer des Grafen Bobby” (ce a rulat sub titlul „Contele Bobby, spaima Vestului Sălbatic” pe ecranele românești), din 1961, în regia lui Geza von Cziffra și avându-l în rolul titular pe popularul cântăreț de operetă Peter Alexander ar fi fost cazul să figureze în enciclopedie. La fel, admirabilul „Limonadovÿ Joe” („Joe Limonadă”) al

Studiourilor Barandov din Cehoslovacia, din 1964, în regia lui Oldrich Lipsky, cu scenariul lui Jiří Brdečka, autorul romanului ce a stat la baza peliculei – film care combină, cu inspirație și umor, tipul de expresie și inserturile de texte al filmelor mute cu peliculele de animație. Și, dintre parodiile western, n-ar fi trebuit ignorată o peliculă produsă chiar în Franța, în 1956, „Fernand cow-boy”, în regia lui Guy Leranc și avându-l în rolul titular pe un îndrăgit comediant, Fernand Raynaud. Este de mirare că un cercetător atât de bine documentat ca Patrick Brion nu a luat în considerare niște pelicule produse chiar pe pământ francez sau de cinești din Hexagon. Nu se întâlnesc filmele unui mare iubitor francez al Vestului și pionier al genului, Joë Hamman care, între 1907 și 1914, a turnat peste 60 de westernuri în Camargue, zonă cu peisaj foarte apropiat de preeriile americane. Hamman era în egală măsură scenarist, scenograf, „prop man” (poseda propria-i colecție de costume de indieni și de cowboy din timpul șederii sale de un an în S.U.A.), producător și actor, creând chiar un personaj, Arizona Bill. Filmele sale – precum „Le Desperado” (1907), „Une drame au Far-West” (1909), „Pandaion à Jefferson City” (1910), „Calino veut être cow-boy” (1911), „Le Railway de la mort” (1912) și „Coeur Ardent” (1912) – erau niște mici bijuterii care puteau sta, fără teamă, alături de acelea ale lui David W. Griffith din același interval – „A Romance of the Western Hills” (1910), „The Last Drop of Water” (1911), „The Battle of Elderbush Gulch” și „The Massacre” (1913), toate acestea figurând în primele pagini ale enciclopediei (p. 21–22). Nu sunt menționate nici peliculele western produse, la Chicago, de Gaston Méliès – fratele marelui și genialului Georges Méliès, trimis în Statele Unite pentru a-i apăra interesele și a păzi de copiere/imitare a propriilor pelicule fantastice sau comice. Este drept că aceste filme din 1908 și din anii următori ale lui Gaston, regizate de Lincoln J. Carter, au fost apreciate drept cele mai ridicole și ușurele westernuri din câte s-au făcut vreodată... Dar acesta nu era un motiv să fie omise!

Mult mai aproape decât Cehoslovacia și România era Germania care, pe lângă seria filmelor cu Winnetou regizate de Harald Reinl, Hugo Fregonese și Alfred Vohrer, a lansat o suită, deloc neglijabilă, de pelicule western – numite de francezi „Munich western” sau, mai ironic, „choucroute western”, spre a le diferenția de cele italienești, „spaghetti”. Acestea au fost difuzate pe ecranele franțuzești și se găsesc inclusiv pe DVD, cu titluri și subtitrări în franceză: „Les pirates du Mississippi” 1963, regia: Jürgen Roland, „Les chercheurs d’or d’Arkansas” 1964, regia: Paul Martin și „Les aigles noirs de Santa Fe” 1964, regia: Ernest Hofbauer, avându-l toate pe blondul Horst Frank în rol negativ.

Dacă aceste pelicule din R.F.G. nu figurează în enciclopedie, era puțin probabil să fie remarcate și inserate acelea din R.D.G., de la Studiourile Defa Berlin, turnate în Iugoslavia și având în roluri de căpetenii indiene pe atleticul actor sârb Gojko Mitić: „Fiii Marii Ursoaice” 1966, regia: Josef Mach, „Marele Șarpe” 1967, regia: Richard Grosschopp, „Lupii albi” 1968, regia: Konrad Petzhold, „Greșeala fatală” 1969, regia: Konrad Petzhold, „Osceola” 1971, regia: Konrad Petzhold, „Tecumseh” 1972, regia: Hans Kratzert și „Ulzana, căpetenia apașilor” (sau doar „Apașii”) 1974, regia: Gottfried Kolditz (în care au evoluat și actorii români Amza Pellea în rolul unul general american și Colea Răutu în rolul bătrânei căpetenii Nana).

Apoi, la „spaghetti westerns” nu apar unele pelicule marcante pentru genul italian, mai ales că vreo câteva au beneficiat de star-uri de prestigiu invitate din S.U.A.: „Un dollaro bucato” 1965, regia: Giorgio Ferroni cu Giuliano Gemma și „Per pochi dollari ancora” 1966, în aceeași regie și cu același actor principal; „Pray for Your Death” 1968, regia: Frank Kramer (pseudonimul lui Gianfranco Parolini); „Adios companeros” 1971, regia: Miles Deem (pseudonimul lui Demofilo Fidani) cu Klaus Kinski; „Straniero...fatti il signo della cruce” 1968, regia: Demofilo Fidani și tot sub bagheta sa „Arrivano Django e Sartana...e la fine” 1970; „My Name is Nobody” 1973, regia: Tonino Valerii, cu Henry Fonda și Terence Hill (pseudonimul actorului italian Mario Girotti); „Lo chiamavano Trinitá” 1970, regia: Enzo

Barboni, cu Terence Hill și Bud Spencer; „Dio pardona...mio no!” 1967, regia: Giuseppe Colizzi, cu Terence Hill și Bud Spencer; „Il bianco, il giallo, il nero” 1975, regia: Sergio Corbucci, cu Giuliano Gemma și Eli Walach; „Death Rides a Horse” 1967, regia: Giulio Petroni, cu Lee van Cleef; „Day of Anger” 1967, regia: Tonino Valerii, cu Lee van Cleef și Giuliano Gemma; „Il grande duello” 1972, regia: Giancarlo Santi, cu Lee van Cleef și lista ar putea continua... Este trist, de asemenea, că a fost uitată o peliculă remarcabilă așa cum a fost „Capcana” („The Trap”) din 1966, în regia lui Sidney Hayers și având ca protagoniști pe Rita Tushingham și Oliver Reed, turnată în minunatele peisaje din Columbia Britanică!

Franco Nero în *Django*, 1966, regia Sergio Corbucci.

Imagine din filmul *Diligența (Stagecoach)*, 1939, regia John Ford.

John Wayne în *Diligența*, regia John Ford.

John Wayne în ultima scenă din *The Searchers*, regia John Ford.

Lee Van Cleef în *Death Rides a Horse*, 1967, regia Giulio Petroni.

În pofida acestor scăpări, inerente pentru o lucrare de asemenea amploare, *Encyclopédie du Western*, este o contribuție de excepție și un exemplu de felul cum trebuie întocmită o asemenea lucrare necesară pentru cunoașterea genului și un valoros instrument de lucru pentru orice iubitor sau cercetător academic al filmelor care invită la visare, la aventură și la cutreierarea, călare sau în căruță, a ținuturilor mirifice dintre Mississippi și Coasta de Vest, prin preerii, deșerturi și munți.

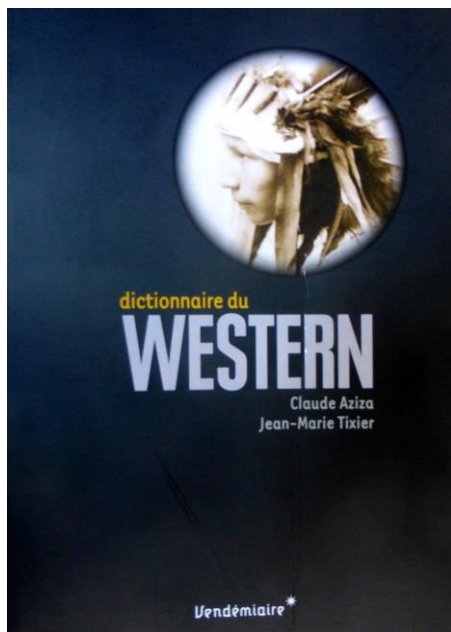
ADRIAN-SILVAN IONESCU

CLAUDE AZIZA, JEAN-MARIE TIXIER, *Dictionnaire du Western*, Éditions Vandémiaire, Paris, 2017, 466 p. + il.

Filmul western a fascinat publicul cinematografulor încă de la apariția sa, în 1903, cu „Marele jaf al trenului” în regia lui Edwin S. Porter. Westernul a fost contribuția majoră a studiourilor americane la istoria cinematografului. Din secolul XX au început să fie publicate monografii ale genului sau ale cineaștilor dedicați lui. Un dicționar este oricând bine venit. Iar volumul semnat de Claude Aziza și Jean-Marie Tixier este un adaos necesar oricărui iubitor de western. Ambii autori sunt universitari cu susținută activitate în lumea ecranului. Claude Aziza (n. 1937) este latinist, profesor la Sorbona – Paris III, și autor al multor volume având ca subiect antichitatea, dar și cu legături cu filmul, din care spicuim: *Le Péplum: l'Antiquité au cinéma* (1998), *Neron: le mal-aimé de l'histoire* (2006, tradus în românește sub titlul *Nero, fiul vitreg al istoriei* și publicat la Ed. Univers, în 2010), *Guide de l'Antiquité imaginaire: roman, cinéma, bande dessinée* (2008), *Rome par ses historiens* (2012), *Pompei: Promenades insolites* (2021). A elaborat și lucrări cu legătură directă cu arta ecranului: *Encyclopédie de poche de la science-fiction* (1986) și *Dictionnaire Frankenstein* (2018).

Celălalt autor, Jean-Marie Tixier (n. 1949), „pied noir” din Oran, a fost lector onorific la Universitatea Montesquieu din Bordeaux unde a predat cursuri despre cinema, printre temele abordate numărându-se prezentări monografice: Buster Keaton, Howard Hawks, Misterul John

Ford, John Ford – de la western la non-western, Rezistența germană contra lui Hitler – istorie și memorie. A semnat cărțile *My Darling Clementine* (1997) și *L'écartèlement algérien* (2013). Actualmente este președinte al cinematografeleor Le Royal din Biarritz și Jean-Eustache din Pessac precum și administrator al Festivalului Internațional de Film Istoric de la Pessac.

Cei doi și-au reunite forțele și cunoștințele de istoria Vestului american și de istoria filmului western pentru a elabora această lucrare utilă, apărută în 2015. A doua ediție, cea de care ne ocupăm, este prezentată de autori în *Cuvântul înainte* ca „o lucrare nouă”, nu doar corectată și revăzută, ci substanțial adăugită, având peste 50 de voci în plus față de prima. Acest *Cuvânt-înainte* este redactat într-un stil glumeț, colocvial, prietenos – ca într-o conversație lejeră, între cowboys osteniți după o zi de muncă grea, la o cafea sau un gât de tequila, luate în jurul focului de tabără, în preerie – și reprezintă un atractiv debut pentru ceea ce urmează. Pentru a se asigura că nu vor fi criticați de eventualii perfecționiști, ei declară, încă de la prima pagină că „exhaustivitatea este imposibilă, deci inutilă” într-o asemenea lucrare iar „tentativa exhaustivității este una dintre cele mai nocive”. (Deci, să nu ne așteptăm ca lucrarea să fie fundamentală și definitivă...) Munca de Sisif a enciclopedistului nu se termină niciodată și, odată terminată prima ediție, ei s-au apucat de a doua unde au adăugat noi actori și

actrițe, regizori și producători sau filme care le scăpaseră, au depistat noi pelicule mute și s-au ocupat de westernul francez. După ce atrag atenția că westernul nu este un gen depășit ci încă viu, care mai poate spune multe spectatorilor, și enumeră câteva pelicule realizate în 2016 (un remake după „Cei șapte magnifici” și unul după „Comancheria”), atrag atenția că, în același an, Kirk Douglas împlinea 100 de ani, iar în anul apariției dicționarului, 2017, se comemora centenarul morții lui Buffalo Bill. Însă scurgerea acestor 100 de ani nu au afectat cu nimic amintirea marelui cercetaș și *showman* așa că, după spusele autorilor „mitul său nu a prins nici un rid”. Își încheie acest text în ton optimist și șagalic: „Nu încapă nicio îndoială că westernul are încă multe zile frumoase înaintea sa iar autorii acestui *Dicționar* mult de lucru înaintea lor!” (p. 7). Citând un site care a făcut un recensământ al peliculelor de acest gen, autorii menționează că, de la începutul artei cinematografice până la data elaborării lucrării lor s-au turnat peste 6000 de westernuri.

Dicționarul împletește informațiile despre istoria și figurile emblematice ale Vestului american real cu tipurile realizate pe ecran de actori sub bagheta regizorilor dedicați genului. Astfel, se vor găsi voci în care este prezentată biografia lui Buffalo Bill și a lui John Brown (care nu prea are legătură directă cu Vestul ci doar cu izbucnirea Războiului Civil urmat, după încheierea sa, de colonizarea masivă a Vestului), a lui Daniel Boone, Davy Crockett, a generalului George Armstrong Custer, Calamity Jane și Wyatt Earp alături de Clint Eastwood, Gary Cooper, Charles Bronson și Richard Widmark, printre mulți alții. Între ele sunt strecurate voci în care se explică termenul de „cal de fier”, sau se dau informații despre indian, metis, cowboy, trapper și sheriff, despre arme și purtarea lor, despre „amazoanele din Vest”, „femeile albe și pieile roșii”, femeile din taverne, literatura, pictura și fotografia în Vest. Sunt de asemenea tratate subiecte precum goana după aur. Sunt analizate, așa cum poate nimeni n-a

făcut-o până acuma, succint și explicit, westernurile europene, cel italianesc (spaghetti), cel spaniol și cel asiatic, de scurtă viabilitate (1972–1974), etichetat drept „soia western” – filme fie turnate în Europa cu actori japonezi (sau localnici fardați pentru a semăna fizionomiei nipone – așa cum este parodia „Il biaco, il giallo e il nero”, din 1974, în regia lui Sergio Corbucci) or chiar produse de case din Hong Kong. Din segment lipsește westernul german din intervalul 1962–1968, care a deschis o fereastră spre visare tineretului din Europa de Est, de după Cortina de Fier, deși lui Winnetou și realizatorilor succesivi ai ecranizărilor după romanele lui Karl May îi este rezervată o voce (p. 444–445). Dar nu au fost doar filmele inspirate de romanele prolificului May ci și altele, produse în spațiul german, atât în R.F.G. cât și în R.D.G., care meritau comentariul celor doi enciclopediști francezi. Sub termenul „Camargue” autorii dezvoltă o amplă și detaliată prezentare a westernului francez produs la început de secol XX în acel ținut foarte asemănător cu preeriile americane, în care existau întinse ferme de cornute mari iar crescătorii lor se deplasau călări, la fel ca celebrii cowboys de peste ocean. Acolo a decis să toarne westernurile sale Joë Hamman (1883–1974), un tânăr care vizitase Statele Unite, între 1904 și 1905, lucrase la un ranch în Montana, devenise expert în mânuirea lassoului, îl cunoscuse pe Buffalo Bill cu care se împrietenise și se pasionase de viața de cowboy și de indienii ce-i întâlnise. Revenit în Franța, cu o colecție de piese vestimentare din Vest, s-a apucat să scrie scenariile apoi a devenit actor și regizor de western, fiind pionier al genului pentru țara sa. De menționat că el a fost și autorul mai multor cărți despre Vest, una dintre ele, *Far West*, fiind admirabil tradusă în românește de Ileana Vulpescu, beneficiind și de un cuvânt înainte al priceputului critic și istoric de film, D. I. Suchianu.²

O voce este dedicată muzicii. Acolo sunt menționați cei mai importanți compozitori care au asigurat coloana sonoră a unor westernuri celebre, precum Elmer Bernstein, Dimitri Tiomkin, Max Steiner, Jerry Goldsmith, și nume mai puțin frecvent văzute pe generice (unele despre care autorii precizează că sunt total necunoscute publicului francez căruia se adresează în mod special dicționarul lor). În schimb, în chip inexplicabil, nu amintesc măcar de Ennio Morricone și neuitatele sale compoziții pentru filmele lui Sergio Leone. Cum, la fel, nu au menționat pe admirabilul compozitor al peliculelor cu „Winnetou”, Martin Böttcher. În schimb, mai multe paragrafe sunt dedicate, cu justețe, acelor „cowboys cântăreți” (singing cowboys) care au făcut deliciul ecranelor americane și europene între 1930–1950, între care cei mai cunoscuți sunt Gene Autry și Roy Rogers. După 1950 acest gen a dispărut de pe ecrane. Dar, unii regizori, au găsit metoda de a detensiona acțiunea cu pasaje muzicale interpretate de protagoniști, ca duetul Dean Martin-Ricky Nelson din „Rio Bravo” (1959, R: Howard Hawks). Fusese luat drept model John Ford care insera un lung pasaj muzical, solistic sau coral, în momentele de relaxare ale protagoniștilor ca în „Diligența” când soția indiană a hangiului mexican interpretează o melodie nostalgică, în spaniolă, înainte de a fugi cu caii de poștă sau în „Rio Grande” când, cântăreții regimentului, vin să dea un concert, seara, după dineul de campanie oferit de colonelul York generalului Sheridan.

La finalul fiecărei voci, fie că este vorba de un personaj sau subiect istoric, fie de un actor sau regizor, sunt menționate filmele în care a fost reprezentat/distribuit și realizatorul peliculei. Toate acestea sunt trimiteri la alte voci din dicționar, unde subiectul este tratat pe larg. Spre pildă, la George Armstrong Custer sunt trecute filmele în care apare ca erou principal, interpreții, evenimentele la care a participat în realitate generalul, tehnicile artistice în care a mai fost reprezentat și regizorul care i-a dedicat una dintre pelicule: „La Charge héroïque/ Eroll Flynn/ Guerre de Sécession/ Le Massacre de Fort-Apache/ Peinture/ Ronald Reagan/ Raoul Walsh”(p. 84).

---

² Joë Hamman, *Far West*, În românește de Ileana Vulpescu, cuvânt-înainte de D. I. Suchianu, Editura pentru literatură universală, București, 1966.

În dicționar nu se găsesc doar eroi reali sau mitizați de ecran, ci și istorici sau comentatori ai genului sau ai epopeii western. Așa este cazul cu Jean-Louis Rieuepeyrou (1922-1992), autor prolific care debuta, în 1953, la o editură specializată în subiecte religioase, sobre, cu o lucrare cu subiect frivol și nepotrivit în ochii cititorilor care frecventau standul lui Cerf: *Le Western ou le cinéma américain par excellence*. A recidivat, peste 11 ani, cu *La grande aventure du western. Du Far-West à Hollywood 1894–1964* (Cerf 1964), pe care autorii o consideră, până la zi, „biblia generației de cinefili pentru care westernul nu se rezumă la câteva cavalcade și focuri de armă în preerie” (p. 344). După aceea, Rieuepeyrou a semnat mai multe cărți de istorie a Vestului și a indienilor din zona sud-vestică în mod special spre a-și încheia cariera cu un roman, *Le conquistador perdu* (Payot, 1992).

Vocile pentru filme au specificat, la început, numele sub care au rulat pe ecranele franceze și dedesubt titlul original, numele regizorului și anul difuzării. Unele filme beneficiază de prezentări substanțiale, monografice, de câte 2-3 pagini sau chiar mai mult („Three Bad Men”, „Diligența”, „My Darling Clementine”, „Omul care l-a ucis pe Liberty Valance”, „Rio Bravo”, „Rio Grande”, „The Revenant” etc.). Dar altele, *importante*... nu sunt nici măcar amintite, precum „Warlock”, „Shane”, „Pentru un pumn de dolari”, „Hoarda sălbatică”, „Profesioniștii”, „Touche pas à la femme blanche” – care a fost turnat chiar la Paris, în marele hău ce se căscase după demolarea Halelor – „Cimarron”, „Alamo”, „Pat Garrett and Billy the Kid”, spre a nu menționa decât foarte puține dintre cele ce lipsesc. În chip de neînțeles sunt incluse, însă, pelicule care nu au nicio legătură cu genul western: „Titanic” din 1997 al lui James Cameron (p. 394), „Zbor deasupra unui cuib de cuci”, 1975 R. Milos Forman (p. 425–430) și „Vânătorul de cerbi”, dar nu vreo ecranizare a romanului lui Fenimore Cooper ci pelicula din 1978 a regizorului Michael Cimino, cu drama soldaților trimiși în Vietnam (p. 431–433). Iar din opera inegalabilă a marelui înnoitor al genului, Sergio Leone, nu a fost aleasă nici una dintre peliculele ce formează trilogia dolarilor („Pentru un pumn de dolari”, „Pentru câțiva dolari în plus” și „Cel bun, cel rău și cel urât”) ci „Giù la testa” – ce nu a rulat vreodată pe ecranele românești – film din 1971, tradus prin „Il était une fois la révolution”, cu foarte vagi conexiuni cu tematica western fiind mai mult un film de aventuri cu inflexiuni satirice și substrat politic pe fundalul interminabilei revoluții mexicane (p. 193–195).

Vocile dedicate regizorilor sau actorilor sunt relativ restrânse la jumătate de pagină sau o pagină și jumătate (Raoul Walsh, Anthony Mann, Sam Packinpah, Gary Cooper, Kirk Douglas, Gregory Peck, Lee Marvin, Richard Widmark, John Wayne, Randolph Scott, James Stewart, Robert Mitchum etc.) Sunt și excepții de parcimonie sau de generozitate, inexplicabile: lui Errol Flynn, Glenn Ford, Burt Lancaster și William Holden le-au fost acordate doar 9 rânduri iar lui Stewart Granger și Joel McCrea aproape 3 pagini (p. 154–156 și, respectiv, p. 246–248)! Henry Fonda are doar 12 rânduri (p. 117) iar Charles Bronson 10 (p. 45)...Aceste disproporții sunt supărătoare și intrigă mai ales când cel prezentat foarte succint a avut o contribuție majoră la genul western în care a interpretat multe și remarcabile roluri. Nu este vorba, că nume importante de actori care au fost protagoniști în multe pelicule, ca pistolari celebri, lipsesc total: Yul Brinner, Anthony Quinn, Steve McQueen, James Coburn, Paul Newman, Robert Redford, Lee van Cleef, James Garner, Jason Robards, Walter Brennan, Eli Wallach, Jack Palance... și lista ar putea continua. În schimb, sunt inserați culturistul Steve Reeves, actor minor, distribuit datorită mușchilor și pectoralilor săi uriași în filme cu subiect antic sau mitologic dar cu un singur western la activ (p. 335–337) și Sidney Poitier, care a apărut doar în două westernuri (p. 301–304) – dar, această ultimă voce, oferă ocazia autorilor de a comenta pe tema apariției, în anii '70, a primilor justițieri negri în peliculele de specialitate, interpretați de alți 3 actori: Woody Strode, Jim Brown și Morgan Freeman.

O lipsă impardonabilă din dicționar este numele lui Sergio Leone care nu beneficiază de o voce proprie, așa cum s-ar fi convenit, el fiind comentat doar în pasajul rezervat westernului italian (p. 439–440). Ceea ce ni se pare o mare nedreptate!!!!

Este greu de înțeles selecția și criteriile după care a fost făcută aceasta de autori – sau, dacă a existat vreo selecție...

Pe lângă cei doi enciclopediști care au elaborat majoritatea vocilor, câteva au fost semnate de niște colaboratori ale căror nume sunt specificate la începutul volumului, unde le sunt aduse și mulțumirile cuvenite: Laurent Aknin, Boris Barbiéri, Xavier Daverat, Jean Dufaux și Alexandre Milhat.

Ilustrația este concentrată pe 12 file în mijlocul volumului. Felul în care a fost conceput dicționarul se reflectă și în imagini unde, pe lângă fotografiile cu scene din filme sau portretele protagoniștilor celebri – Cooper, Wayne, Stewart, Ford, Peck, Eastwood – se pot întâlni câteva imagini istorice, figuri de indieni (printre care Sitting Bull), convoaie de căruțe pornite spre Vest, fermieri cu locuințele lor de chirpici sau orașelele apărute peste noapte în preerie pentru ca, nu peste mult să fie părăsite și să devină „orașe fantomă” (ghost towns). Uneori este alăturat portretul personajului real de acela al interpretului din film, ca în cazul respingătoarei și șleampetei alcoolice Calamity Jane lângă frumoasa și cocheta Jean Arthur din pelicula „The Plainsman” (sau „Une aventure de Buffalo Bill”) al lui Cecil B. DeMille, din 1936. Acest dialog iconografic, chiar dacă doar schițat, este revelator pentru dialogul peste timp pe care l-a făcut, cu perseverență, genul western.

Chiar la începutul colțiței cu ilustrații a fost inserată o imagine din arhiva H. Armstrong Roberts, care dezvăluie interesul publicului american pentru filmele western în anii de după război: o mamă elegantă din clasa mijlocie, conversează prin geamul ghișeului cu vânzătoarea de bilete a cinematografului după ce a plătit intrarea la un matineu, însoțită de copiii săi, o fetiță cu mănuși și un băiețel de vreo 6 ani, îmbrăcat integral ca un erou al Vestului, care privește, fascinat, afișul spectacolului pe care urma să-l vizioneze, simulând și el, cu două revolve de jucărie în mână, gestica eroului de pe panoul publicitar.

Dicționarul Western se încheie cu două pagini de *Bibliografie comentată* și cu o *Listă de filme* – nu este tocmai un indice, așa cum s-ar fi cerut într-o asemenea lucrare stufoasă prin care cei interesați să ajungă mai repede la pelicula ce-i preocupă să găsească un număr de pagină la care să se facă trimitere, pentru că autorii și-au luat, cu precauție, măsuri de a nu fi criticați pentru această opțiune bizară, precizând că: „Nu sunt citate aici decât filmele care au o legătură directă (sau indirectă) cu westernul și care nu sunt simplu menționate. Nu am considerat util de a repertoria toate filmele mute citate în voci” (p. 453).

În bibliografia comentată figurează exclusiv titluri ale unor autori francezi, nicio traducere și nicio lucrare fundamentală datorată vreunui dintre istoricii americani sau europeni ai genului, care sunt destul de mulți. Totuși, din această bibliografie nu ar fi trebuit să lipsească câteva titluri apărute în ultimii ani ai secolului XX și în primul deceniu al secolului XXI, nu cu mult înainte ca Aziza și Tixier să se apuce a-și redacta dicționarul. Ne gândim aici la: Michael Petzel, *Karl May Filmbuch: Stories und Bilder aus der deutschen Traumfabrik* (Karl May Verlag, Bamberg-Radebeul, 1998); Jacquelyn Kilpatrick, *Celluloid Indians. Native Americans and Film* (University of Nebraska Press, Lincoln and London, 1999); Edward Buscombe, *'Injuns!': Native Americans in the Movies* (Reaktion Books Ltd, Bodmin, 2006); Peter C. Rollins și John E. O'Connor (editori), *Hollywood's West. The American Frontier in Film, Television and History* (The University Press of Kentucky, Lexington, 2005); Nanna Verhoeff, *The West in Early Cinema. After the Beginning* (Amsterdam University Press, 2006); Marco Giusti, *Dizionario del western all'italiana* (Mondadori, Milano, 2007).

O reuniune la cinema în Statele Unite, 23 octombrie 1951, © H. Armstrong Roberts/ClassicStock/Corbis.

Probabil multiplele goluri și scăpări din acest dicționar l-au determinat pe eminentul cunoscător al genului, Patrick Brion, să nu îl citeze în bibliografia admirabilei sale *Encyclopédie du Western* (Éditions Télémaque, Paris, 2019).

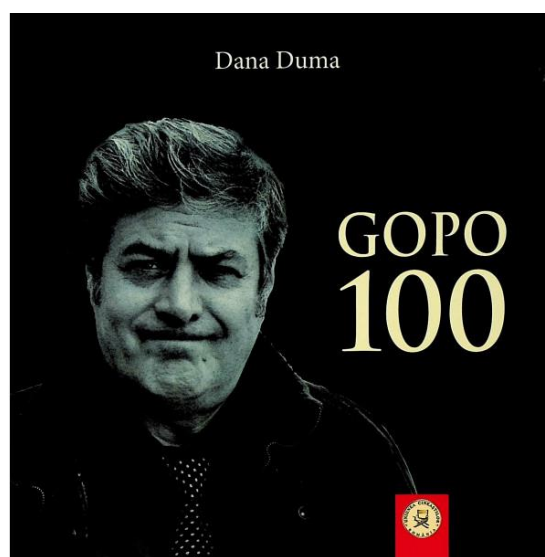
Aveau dreptate autorii când spuneau, încă de la început, că mai au mult de lucru înainte! Această lucrare, utilă dar cu limite, se cere completată și amplificată!

ADRIAN-SILVAN IONESCU

DANA DUMA, *Gopo 100*, UCIN Publishing House, Bucharest, 2023, 157 pages, 35 color and black & white images, abstract in English and bio-filmography.

As incredible as it may seem, 100 years have passed since the birth of the first Romanian filmmaker with worldwide recognition! He is the one who received in 1957 a Golden Palm for the best short film, an early recognition for Romanian cinema even in the conditions of the existence of the Iron Curtain and the imposition of realism socialist on one side of it. It is no coincidence Dana Duma is the one who reminds us that 100 years have passed since the birth of the great director and creator of animation film. She once worked at Animafilm Studios, as an academic at the “I.L. Caragiale” National University of Theatre and Film (UNATC) she contributed to a revival of Romanian animation by establishing the master's degree (1999) and the bachelor's degree in animation (2017), and the passion with which she dedicated herself to the study of Romanian animation made her become an authority on Romanian animation. A first monograph simply titled *Gopo* (1996) and more recently *The History of Romanian Animation Film (1920–2020)* (2020) are two arguments more in this regard. The new book dedicated to Gopo is rather a return to Gopo's work than a re-edition of the 27-year-old monograph. We have in mind the proportions of the two books, but especially additional information, resulting from leaning on the Gopo documents fund entered in 2001 into the collections of the National Film Archive through two acquisitions (made by the undersigned) from the filmmaker's widow, Anamaria Popescu. By carefully studying what Gopo wrote over time, as well as the documents left by him, Dana Duma manages to reconstruct the genesis of Gopo's films, as well as his aspirations, through significant quotes. She also reconstructs the almost lost history of the “Golden Pelican” Animation Festival in Mamaia (1966–1970), which, despite its short existence, confirmed the international status of Gopo and of Romanian animation as well. It was a festival organized in turns in Annecy and Mamaia. When the communist leaders of the time decided to stop organizing the festival, he contributed to the establishment of the one in Zagreb. Now, after many years, when we think of what Annecy means for animation we can better understand Gopo's endeavors.

Dana Duma highlights the fact that Gopo was not only a brilliant creator of cartoons, but also a director of films with actors with incredible achievements in the field of science fiction,

compensating for the modest budget and lack of technical means with ingenuity and humor. We must also add a memorable silent film, *A Bomb Was Stolen* (1962), where he masterfully combines the spoof of crime and gangster film with scientific anticipation.

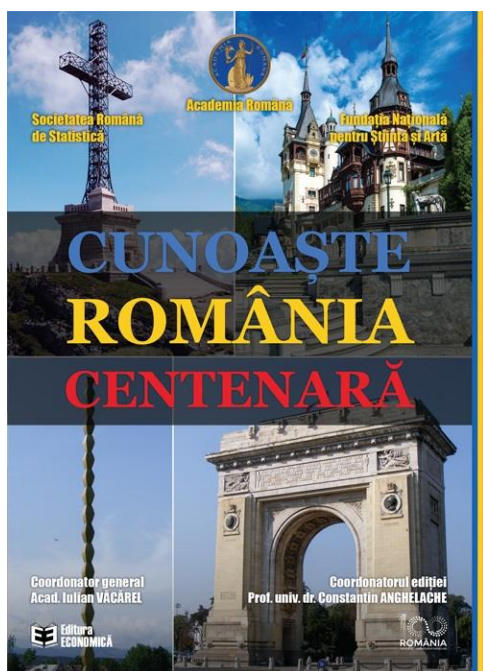
We can conclude that Dana Duma's new book about Gopo is the work of an exemplary colleague, a meticulous researcher, but also an act of supreme appreciation for the first Romanian filmmaker who achieved international fame.

We are dealing with an elegant edition, hardcover and on glossy paper, for which we can be grateful to the Guild of Filmmakers in Romania (UCIN) and its publishing house.

It seems that everything is wonderful now in Romanian cinema, which after 1990 finally collected several awards like Gopo's. But Dana Duma explains to us that her approach is not so much to mark a centenary, as to remove from oblivion a filmmaker whom a cinematography like ours cannot afford to ignore, because he brought praises to Romanian film even since 1957: "Unfortunately, some believe that the name belongs to the trophy, the little man statue given on the occasion of the annual cinema awards, too few of the spectators of the elegant manifestation being able to list a few titles of Gopo's filmography or recognize from which films are the sequences screened to make the transition from one category to another. In this new volume, I gathered information, opinions, quotes and passages from the books, chapters, articles or interviews published by me in national and international magazines and remodeled them in the hope of persuading readers that Ion Popescu-Gopo is an artist whose work is among those <in advance of time>" (p. 8).

MARIAN ȚUȚUI

Cunoaște România Centenară, coord. general: Iulian Văcărel, coord. ediție: Constantin Anghelache, Editura Economică, București, 2018, 654 p.

Începând din 2004, un colectiv științific reprezentând Academia Română, Societatea Română de Statistică și Fundația Națională pentru Știință și Artă a inițiat publicarea, la Editura Economică, a unui ciclu de volume purtând titlul generic *Cunoaște România*, cărui i s-a adăugat ulterior câte un determinant. Primele două ediții ale acestei substanțiale lucrări au apărut și în traducere franceză și, respectiv, engleză. Cea mai recentă ediție, a patra (evident, revăzută și adăugită față de cea anterioară, din 2016), este *Cunoaște România Centenară*, avându-l drept coordonator pe profesorul Constantin Anghelache. Acesta remarcă, în cuvântul-înainte al volumului (definit drept un „tot științific elaborat”): „Lucrarea *Cunoaște România Centenară* este un studiu amplu, care acoperă evoluția țării noastre, din toate unghiurile din care poate fi privită, în cei o sută de ani ce s-au scurs de la Actul Marii Uniri, consacrat la 1 Decembrie 1918, la Alba Iulia” (p. 24).

Cartea include opt părți, la rândul lor segmentate în 39 de capitole, fiecare dintre acestea fiind semnat de un expert în domeniul abordat. De pildă, partea I, „România acasă și în lume”, se deschide cu capitolul „Trecutul românilor – trepte spre modernitate”, realizat de președintele Academiei Române, istoricul Ioan-Aurel Pop. Celelalte șapte părți ale volumului sunt: „Populația, coordonate geografice, teritoriale și de mediu”, „Statul de drept și societatea civilă”, „Starea economică”, „Sistemul financiar-bancar din România în 2017”, „Dezvoltarea regională”, „Cercetare, știință, cultură, învățământ și sport” și „Calitatea vieții”.

La penultima parte a cărții a contribuit – alături de personalități marcante, precum regretații academicieni Răzvan Theodorescu și Eugen Simion – Lucian Sinigaglia, reprezentant al sectorului „Artele spectacolului. Teatru și film” din cadrul Institutului de Istoria Artei „G. Oprescu”. Cercetătorul a realizat capitolul „Teatrul și filmul românesc ieri și azi”.

Primul subcapitol, „Teatrul”, este mai extins, fiind divizat în: „Structuri instituționale”, „Dramaturgia națională” și „Repere fundamentale ale artei interpretative”. Autorul evidențiază evoluția teatrului instituționalizat din teritoriile românești, începând cu școlile veacului al XVI-lea, trecând prin primele teatre oficiale (într-un asemenea cadru, cea dintâi reprezentație în limba română, cu piesa *Hecuba* de Euripide, însoțită de des citatul prolog al lui Iancu Văcărescu, datează din 1819), Teatrul cel Mare din București (inaugurat în 1852 și redenumit Teatrul Național în 1875) și celelalte scene de prin rang ale țării, și ajungând la Uniunea Teatrală din România (UNITER), înființată în 1990, care din anul următor a început să acorde cele mai râvnite premii ale breslei. Sunt prezentate succint marile figuri ale istoriei teatrului românesc, ca Alexandru Davila, Marioara Voiculescu sau soții Lucia Sturza-Bulandra și Tony Bulandra. Prima piesă de teatru în limba română, *Uciderea lui Grigore-Vodă*, este datată în perioada 1778–1780 și atribuită lui Samuil Vulcan. Celor mai înzestrați dramaturgi (Vasile Alecsandri, I.L. Caragiale, Barbu Ștefănescu Delavrancea, Camil Petrescu, Lucian Blaga etc.) le sunt dedicate pasaje semnificative. Lucian Sinigaglia trece în revistă, cu neîndoioasă competență, cele mai importante nume de regizori și actori ai istoriei teatrului din România, fără a ignora nici festivalurile de prim-plan.

Al doilea – și ultimul – subcapitol, „Filmul”, debutează, firesc, cu un paragraf despre *Independența României* (1912), cel dintâi lungmetraj de ficțiune românesc, și creatorii din spatele acestei producții cinematografice remarcabile. De la marii regizori care au activat încă din epoca presonoră, precum Jean Mihail și Jean Georgescu, autorul trece la cei mai apreciați cineaști ai României socialiste, cărora le consacră paragrafe separate: Liviu Ciulei și Ion Popescu Gopo (ambii omagiați în 2023 cu ocazia centenarului), Lucian Pintilie (a cărui filmografie cuprinde mari succese internaționale și după 1989), Sergiu Nicolaescu, Dan Pița și Mircea Veroiu, Alexandru Tatos și Mircea Daneliuc. Epoca post-socialistă (reflectată cronologic de Lucian Sinigaglia) îl aduce pe Nae Caranfil, care face legătura dintre „vechea gardă” și „noul val cinematografic românesc”, cel al regizorilor Cristi Puiu, Cristian Mungiu, Radu Muntean, Corneliu Porumboiu și Radu Jude.

Claritatea și precizia scriiturii, alături de capacitatea de sinteză, sunt alte calități care fac din capitolul cercetătorului de la Institutul de Istoria Artei o lectură deopotrivă necesară și agreabilă.

MIHAI FULGER

TEODORA, STOYLOVA-DONCHEVA, Bulgarian Post-Totalitarian Documentary Cinema. Concepts, Trends, Authors, Films, Analysis, Institute for Arts Research – BAS, Sofia, 2021, 264 pages.

The book *Bulgarian post-totalitarian documentary cinema. Concepts, trends, authors, films, analyses* is part of the project of the “Screen arts” sector of the Ministry of Arts – BAS “Post-totalitarian Bulgarian cinema – models and identities”, real and identities, real Bulgarian cinema epic of the Fund “Scientific research”, DN 20/4 din 11.12.2017. The author devoted three years to this study.

Bulgarian cinema asserted itself after 1990, especially due to documentary films through the works of Adela Peeva (*Whose is This Song?* from 2003 and *Divorce, Albanian Style* from 2008) and Kostadin Bonev (*Europolis, the Town of the Delta*, 2010), who among others had the merit of addressing international topics, and of the younger ones Andrey Paunov (*Georgi and the Butterflies*, 2004), Jordan Todorov (*Concrete Pharaohs*, 2010), Boris Despodov (*Corridor no.8*, 2008), etc. who impressed both the audience and the juries with a fresh vision and even humor, which is quite seldom with documentaries. Unfortunately the Romanian public had limited access to these films. *Georgi and the Butterflies* was broadcast by Cultural TV and I had the pleasure of presenting the others at Divan Film Festival in Cetate.

The study succeeds in making a detailed x-ray of the “phenomenon” of the new Bulgarian documentary, extensively analyzing specific phenomena such as nature and aesthetics of the documentary, credibility, reenactments, reception in the postmodern era, objectivity and subjectivity, “the professional community”, confessional documentaries, etc.

In the introduction, she modestly announces that “Defining the Bulgarian post-totalitarian cinema requires a brief introduction to the characteristics of total literary cinema. Generally speaking, during socialist period (1944–1989) in Bulgaria, the art of static will be highly institutionalized because it has been turned into <object of cultural engineering>” (p. 9). However, I was surprised that the “introduction” is more than that, but a brief and consistent history of documentary film in Bulgaria. The author devoted three years to this study. Meanwhile, she had remarkable achievements as a film producer. This book proves that Teodora Stoylova-Doncheva possesses also a remarkable analytical spirit and theoretical perspective.

MARIAN ȚUȚUI

